

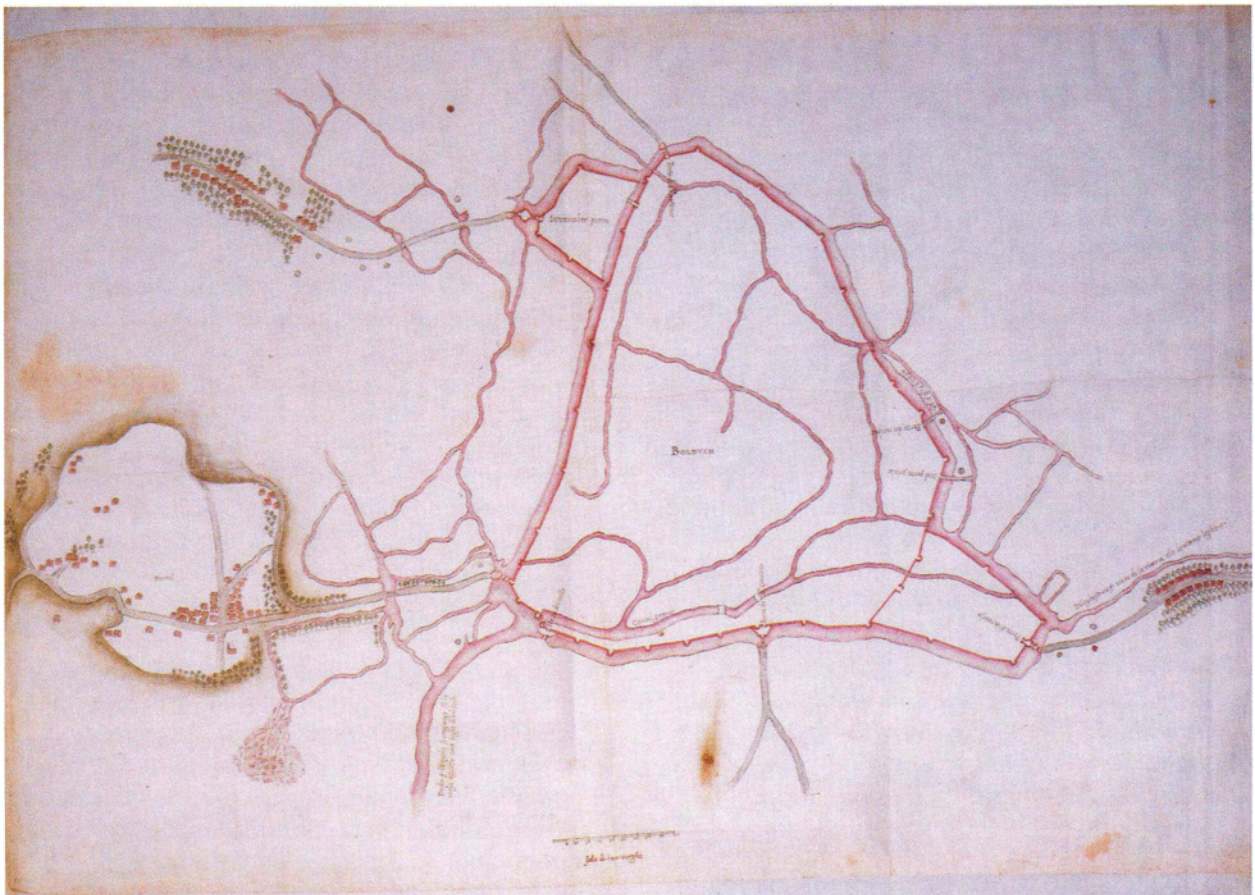
Vroege kaart 's-Hertogenbosch

Ontdekking in Turijn

Ad van Drunen

In het Archivio di Stato in Turijn is in het fonds 'Architettura Militare' een zeer oude kaart van 's-Hertogenbosch aangetroffen.¹ Deze kaart bevindt zich samen met die van andere Nederlandse en Europese steden in een rijke verzameling van militaire kaarten. Aangezien een voorgenomen uitgave van het volledige fonds niet tot stand is gekomen willen we de lezers van Bossche Bladen de kaart en onze beschrijving nu niet langer onthouden.

De militaire kaart van 's-Hertogenbosch, 'boldvch'. Midden of tweede helft 16e eeuw, ingekleurde pentekening op papier, afmetingen: ca. 38 x 26 cm., noorden links (geen noordpijl), schaal: 'scala di 100 verghe' (ongeveer 1:9200). De kaartenmaker is vermoedelijk niet binnen de vesting zelf geweest, maar waarschijnlijk wel in Orthen en andere dorpen en gehuchten. (Archivio di Stato, Turijn, Architettura Militare Vol. iv fol. 65)

Beschrijving van de kaart

Enige tijd geleden kreeg de afdeling BAM het verzoek van dr. Charles van den Heuvel, thans conservator van de cartografische collectie van de Universiteitsbibliotheek Leiden (Collectie Bodel Nijenhuis), de kaart te beschrijven voor een uit te geven vijfdelige atlas van het fonds *Architettura Militare*. Deze uitgave is wat betreft de Nederlandse kaarten nooit van de grond gekomen. De kaart geeft de stad 's-Hertogenbosch weer met de rondomliggende gehuchten langs de drie uitvalswegen. De hoge gronden, waarop de gehuchten zich bevinden, zijn door een donkergroen gekleurd talud herkenbaar. Gedetailleerd getekende bomenrijen markeren de hogere gronden. In fel rood staan individuele huisjes buiten de vesting getekend. Twee kerken zijn eveneens in rood getekend. Molens zijn als een grijze stip aangemerkt.

In een lichtere tint rood zijn de waterwegen weergegeven: de riviertjes de Dommel en de Aa, die samenvloeien in de Dieze ('De dis'). Ook de verbindingsvaarten tussen de riviertjes, de vele zijarmen en de stadsgrachten zijn getekend. De hoger gelegen uitvalswegen zijn grijs ingekleurd.

De stadsmuren en de poorten van de stad zijn nauwkeurig opgetekend. Echter de bebouwing en het stratenplan binnen de vesting ontbreken, terwijl de aangegeven waterwegen binnen de stad, gezamenlijk 'Canal grande' genoemd, onvolledig en onjuist zijn weergegeven.

Op de kaart staan de volgende teksten geschreven:

<i>Bolduch</i>	: 's-Hertogenbosch
<i>Eintem</i>	: Hintham
<i>Hertel</i>	: Orthen

<i>Intemnaber porta</i>	: Hinthamerpoort
<i>Porta del Mollo</i>	: de Boom
<i>Porta di San Giovano</i>	: Sint-Janspoort
<i>Porta d'Anversa</i>	: Antwerpsepoort
<i>M d porta serata</i>	: Boertsepoort (poort die gebarricadeerd is)
<i>Porta del molino</i>	: Molenpoort
<i>Porta di San Antonio</i>	: Antoniuspoort
<i>Canal grande</i>	: Binnendieze (groot kanaal)

De dis .f. la quale si congionge cō la mosa discotto una legth di bolduch :

De Dieze die met de Maas samenvloeit op 1 mijl afstand van 's-Hertogenbosch.

Deleghe stron .f.vient de la rivera elle lontane leghe .5. :
Deze zijstroom komt van de rivier hij is 5 zeemijl ver.

Anton van den Wyngaerde (ca. 1525-1571) tekende in zijn prospect van de stad een 'molenberg' met de afgebeelde molen. Op de achtergrond het torentje van het stadhuis en daarachter de 'minores' oftewel het klooster van de Minderbroeders. Net achter de muren staat het klooster van de Kruisheren (de 'cruis bruers'). Het prospect van Van den Wyngaerde bevindt zich in het Ashmoleum Museum te Oxford.

Nadere beschouwing

Om de kaart beter te kunnen plaatsen is deze vergeleken met een aantal andere plattegronden en aanzichten van 's-Hertogenbosch uit de 16e eeuw: de kaart van Matteo Neroni uit een atlas in Florence die voorheen werd toegeschreven aan Francesco De Marchi van 1602 maar gebaseerd is op oudere voorbeelden,² een Franse militaire kaart uit het eind van de 16e eeuw,³ de kaart van Jacob van Deventer,⁴ die door analyse van verschillende historische bronnen gedateerd is op 1545, het stadsgezicht van Van den Wyngaerde gedateerd op circa 1550⁵ en het vogelvluchtperspectief van Braun/Hogenberg uit het derde kwart van de 16e eeuw.⁶

Vergelijken we de kaart met bovenstaande kaarten dan is vooral de gelijkenis met de kaart van Neroni treffend. Maar ook de Franse militaire kaart vertoont veel overeenkomsten: de vesting wordt in dezelfde vorm en detaillering weergegeven. De kaart is wat betrouwbaarheid betreft in twee afzonderlijke delen te onderscheiden. De toestand binnen de wallen is slechts globaal weergegeven. De waterwegen zijn hier zeer onvolledig en deels fout getekend. Er staan geen gebouwen of straten afgebeeld. Van de vele bruggen die de stad telde zijn er maar drie afgebeeld. De oudste stadsmuur en de bijbehorende stadspoorten zijn niet weergegeven. Van een later gebouwde stadsmuur zijn slechts

Noten

- 1 Turijn, Archivio di Stato, Architettura militare, Vol. iv, fol. 65. De kaart is beschreven in: Charles van den Heuvel, *'Papiere Bolwercken', De introductie van de Italiaanse stede- en vestingbouw in de Nederlanden (1540-1609) en het gebruik van tekeningen* (Alphen aan den Rijn 1991) 165.
- 2 SHERTOGENBOSCHE IN BRABANTIA, in: Matteo Neroni, *Piante di fortezze nei paesi bassi*. Bibl. Nat. Firenze, Fondo Nazionale, II 1 281, fol. 114. De kaart is beschreven in: Charles van den Heuvel (idem).
- 3 Bibliothèque des Inspection du Genie Paris, Atlas 106, carte 49(11), cat. no. 984-985.
- 4 *tsHartogen Bosch*, J. van Deventer, minuutkaart, Koninklijke Bibliotheek Brussel.
- 5 L.P.L. Pirenne, 'De oudste panorama's van 's-Hertogenbosch, het panorama van Anton van den Wijngaerde', in *Brabantia* 4 (1995), 324-332.
- 6 *Tsertogenbosch*, G. Braun en F. Hoogenberg, in: *Civitates Orbis Terrarum*, 1572-1618, deel 4.
- 7 J.C. Gudde, *'s-Hertogenbosch, geschiedenis van vesting en forten* ('s-Hertogenbosch 1974) 56.
- 8 Uiteindelijk werd de Molenberg in 1590 afgegraven. Gudde (1974), 91.
- 9 Gudde (1974), 62; H.L. Janssen en E. Nijhof, 'Ceramiek uit drie beerputten onder de stadswal (1542-1543) van 's-Hertogenbosch', in: *Corpus Middeleeuws Aardewerk* 14,15,16 ('s-Hertogenbosch 1999) VII-X.